

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI

I V O B R N Č I Č

„Išči resnico, poslušaj resnico, uči se resnice, ljubi resnico, ustvarjaj resnico, drži se resnice, brani resnico vse do smrti.“
Jan Hus.

STOJIMO pred ustanovitvijo najvišje slovenske znanstvene ustanove. Slovenska Akademija Znanosti je vsesplošna zahteva vseh kulturnih in tudi političnih sil na Slovenskem, je zahteva, katere klic je danes tako glasen, da ga ni moči več preslišati in da ne sme na nobenem mestu in pri nobenem činitelju zadeti na gluha ušesa. V letu pa, ko se spominjamo stoletnice smrti Matije Čopa, dobiva ustanovitev Slovenske Akademije Znanosti še prav poseben naglas in pomen, zakaj dolžnosti do naše preteklosti, sodobnosti in prihodnosti zahtevajo od nas, da storimo vse za uresničenje tega davnega sna in velikega načrta naših preporoditeljev, tega končnega kulturnega uveljavljenja slehernega naroda.

OD TISTIH davnih in temačnih dni, ko so po zatonu antične družbe drla čez meje rimske države mlada barbarska ljudstva, da postanejo gmota, iz katere se je na razvalinah antičnega sistema rodila nova fevdalna ureditev, vse odtlej smo bili Slovenci nejasna, neizoblikovana človeška množica, smo bili ljudstvo, ki je živelo in životarilo poldrugo tisočletje brez svojega lastnega izraza in brez lastne podobe v senci velikanskih presnavljanj, gibanj in razvojev, ki so šla v krvi, bolečinah in vulkanskem ustvarjanju novih življenjskih oblik preko Evrope. Redki glasovi iz te davnine nam danes govore o barbarskem ljudstvu, ki je prineslo v fevdalno Evropo patriarhalno združno ureditev, o njegovem počasnem in boleznem vraščanju v nove družbene oblike, o krčevitih in brezuspešnih naporih za ohranitev lastne prvobitnosti, o krvavih spopadih s krščanstvom, ki je bilo ideološki izraz fevdalne družbe. Ti

glasovi nam poročajo o tragični nujnosti poraza, ki ga je primitivna, anahronistična ureditev morala doživeti v borbi z novimi, tedaj naprednejšimi oblikami družbenega življenja.

Od tistih časov pa do dandanašnjih dni smo se gibali Slovenci zmerom na obodu svetovnega dogajanja; zakesnitev za sto let, ki so jo prinesli naši predniki s svojo združeno organizacijo iz zakarpatskih gozdov in močvirij, ta usodni zaostanek za civilizacijo Evrope se je skozi stoletja pojavljal v različnih menah in oblikah, a je vendarle trajno visel nad vsem dejanjem in nehanjem Slovencev kot neodpravljivo, osnovno in najodločilnejše dejstvo našega razvoja in naših prizadevanj, da bi se uveljavili narodno in kulturno. V dobi, ko so narodi evropskega zapada že davno živeli svoje polno narodno življenje, smo bili Slovenci še zmeraj ljudstvo, zgolj prirodna gmota, iz katere bi kedaj utegnili postati narodi. Socialni razvoj, čigar rezultat je v zgodovinskem trenutku, ko se umika fevdalizem pred navalom mladega revolucionarnega meščanstva, preroditev ljudstev v nove in višje narodne enote, nam je dovolil izoblikovati lasten meščanski razred zelo pozno in le do neke polovične mere. Tako nas je zadržal v stalni ekonomski, družbeni, politični in kulturni polrazvitosti in tako smo živeli Slovenci stoletja in stoletja v geografskem središču Evrope, pa se vendar nikdar nikoli nismo premaknili s periferije evropskega dogajanja.

Kot narod smo zaživeli šele v najnovejšem času. Med funkcijami, ki po zakonitosti vseh pojavov v narodi in v družbi izražajo dejstvo nastanka in bivanja kakega naroda, smo kajpada najpozneje izoblikovali zlasti one panoge duhovnega izživljanja, ki so genetično vezane na obstoj določene visoke stopnje kulturne zmogljivosti in kulturne zavesti. Med te panoge spada predvsem znanost. In tu so temeljni vzroki, da so vse do preteklega stoletja odhajali domala vsi naši znanstveni talenti v tujino, da so dosihmal propadli vsi poskusi naših najnaprednejših duhov, da bi priborili slovenski znanosti dejansko življenjsko možnost, tu so vzroki, da lahko govorimo o *slovenski* znanosti v doslovnem zmislu besede šele v dvajsetem stoletju in da smo slednjič morali čakati vse do četrtega desetletja tega stoletja na prilike, ko misel o *Slovenski Akademiji Znanosti* more in mora postati stvarnost.

DEJSTVO, da se je pojavila med nami zahteva po ustanovitvi Slovenske Akademije Znanosti, ne bi pomenilo dejansko nič, če bi ne bila nujnost takšne ustanove izraz in porok obstoja znanstvenega delovanja, ki je doseglo že tisto razvojno stopnjo, na kateri kvantiteta tega delo-

vanja išče novo kvaliteto popolnejše, enotnejše in širše organizacije. Zakaj klic po Slovenski Akademiji Znanosti ne more in ne sme biti edinole zadeva narodne časti, zavesti in ponosa ali kakšnih abstraktnih kulturnih teženj, temveč mora biti posledica dejanskih, živih, organskih in otipljivih potreb neposredne stvarnosti, ki zahteva SAZ kot eno izmed konkretnih življenjskih nujnosti našega narodnega razvoja. V nas živi vera, da premoremo Slovenci dovolj znanstvenih sil, ki lahko zagotovijo tudi takšni akademiji življenje in uspešno uveljavljenje; to pa ni samó vera, kajti obstoj in delo slovenske znanosti je dandanašnji že trdno in neoporečno dejstvo.

Bistvo človeškega življenja, ki je življenje družbenih bitij v določenem družbenem redu in ureditvi, je zakonita in nedeljiva povezanost med vsemi področji človeškega udejstvovanja od vsakdanjega produktivnega dela pa do najvišjih manifestacij človeškega duha. Kakor umetnost, tako je tudi znanost le posebna pojavná oblika človeškega pozemskega življenja in njegovih potreb, človekovega ukvarjanja s stvarmi in pojavi okoli njega, njegovega reagiranja na zunanji, stvarni svet z vsemi njegovimi dejanskimi zakoni in pogoji; in dasi je znanost — kakor umetnost — res ena najvišjih oblik vse človeške dejavnosti, jo v poslednji konsekvenci vendarle določa ona vsakdanjost realnega bivanja ljudi, ki daje kot rezultat vsakodnevnega, prozaičnega in enoličnega dela milijonov nepoznanih človeških bitij v mejah prirodnih pogojev odrejene delovne in gospodarske odnose, določene družbene razmere in naposled določene kulturne možnosti, ki rasejo iz te socialne osnove kot njena nujna, končna in skupna posledica. S stališča popolne, dosledne stvarnosti ni tedaj nobene odrezane, izključne meje med navadnim produktivnim delom in med znanstvenim delovanjem; razlika je zgolj v tem, da je razdalja do vsakdanje življenjske prakse — in prav tako do dejstva praktičnega izvora in namena vseh človeških početij, ki imajo kakšno pomembnost za življenje ljudi — v drugem slučaju nekoliko znatnejša ter se kaže resnični odnos znanosti do tega neposrednega življenja v nekoliko manj očitni, pa bolj zamotani obliki.

Iz vseh teh načelnih, teoretičnih izjav sledi, kako se mora praktično usmerjati delovanje ustanove, kakršna bi naj bila SAZ, kateri vidiki morajo biti odločilni za zgraditev njene delovne organizacije. SAZ mora biti živ, gibljiv in prožen organizem, zato mora koreniniti v neki realni človeški skupnosti, to se pravi, mora biti tesno in organsko povezana s pogoji in potrebami, z osnovnimi in bistvenimi stremljenji naše slovenske družbene in narodne sredine, s celotnim življenjem resničnega sloven-

skega človeka. Kajti predvsem in zlasti je treba poudariti preprosto, pa temeljno in najvažnejšo resnico, da ta slovenski človek dela na polju, v delavnicah in tovarnah, daleč od univerzitetnih dvoran in akademskih katedrov, da prav to njegovo mučno vsakdanje delo ustvarja vse vrednosti, na katerih sloni življenje, pa tudi tisti presežek vrednosti, ki se nazadnje steka iz mišic in naporov teh brezimnih delovnih množic v kulturne vrhove in daje dejansko, materialno podlago in možnost obstoja in razvoja celotne slovenske kulture.

SAZ pa ne sme biti zgolj mehaničen, sam po sebi pasiven odraz slovenske stvarnosti in slovenske problematike. Zakaj znanost je ena vrhnjih plasti celotne kulturne stavbe, katere bistveni pogoj je njena družbena osnova. Ta medsebojni odnos pa že ipso facto ne more in ne sme biti shematičen, neprožen in enostranski, ampak narobe, živ in ustvarjalen. Kot višja stopnja človeške duhovne dejavnosti ima znanost odrejeno vsebino, ima določeno (aksiomatično dano) tendenco, kajti nobenega človeškega prizadevanja ni, ki bi bilo brez sleherne tendence in samo sebi namen, najmanj pa more biti taka tolikanj visoka intelektualna kategorija, kakor je znanost. Takšna tendenca pa mora biti usmerjena izključno le v življenjsko realnost (in to celó tedaj, kadar se zdi na prvi, površni pogled zgolj duhovna, spekulativna in docela nezainteresirana na stvarnem, neposrednem življenju). Spričo dejstva, da predstavljajo to resničnost dejanski, živi ljudje v okviru določene družbene in narodne skupnosti, je apriorna tendenca sleherne znanosti ta, *da nudi svoje izsledke in svoja dognanja ljudem, ki naj rezultate njenega dela v svoji življenjski praksi dejansko uporabijo in uresničijo za svoj materialni in duhovni napredek*. Vse to pomeni, da skuša znanost tudi s svoje strani vplivati na lastno družbeno osnovo, in to brez ozira na okoliščino, da se posamezni znanstveniki dokajkrat določno ne zavedajo teh dejstev. SAZ, ki naj bi bila vršiteljica ene najvišjih duhovnih funkcij slovenskega naroda, se mora zategadelj izogibati vsakega zapiranja pred konkretno problematiko slovenskega človeka, pred sleherno pretirano in neumestno strokovnostjo, iz katere bi se utegnila roditi takšna izolacija. Delovati v znamenju abstraktnega načela „science pour science“ bi bilo prav tako nenaravno, nezdravo in škodljivo, kakor je zmotno in napačno početje, slediti v umetnosti puhli in v bistvu strahopetni frazi „l'art pour l'art“.

SAZ mora voditi jasna in prečiščena zavest o njenih dejanskih dolžnostih do sredine, ki jo je rodila in ki jo hrani, zavest o nujnih nalogah slovenske znanosti, to pomeni, o nalogah mlade, komaj vznikle znanosti ogroženega, razkosanega in majhnega naroda, ki preživlja

dandanašnji obnem s Hrvati in Srbi na enem najkočljivejših prostorov evropske celine in sredi najhujše svetovne gospodarske, družbene in kulturne krize eno najusodnejših in najtežjih razdobij svoje zgodovine.

SLOVENSKA Akademija Znanosti mora biti najvišja in najpopolnejša znanstvena ustanova slovenske kulture, to se pravi, kulture slovenskega naroda. Če pa nam beseda narod ni zgolj abstrakten zvok in ne samó neoprijemljiv, transcendentalen pojem, marveč živa, telesna resničnost tolikega in tolikega števila stvarno bivajočih ljudi, ki žive med nekimi vzporedniki in meridijani in na tej zemlji delajo, se bore za obstanek in boljšo prihodnost, se mučijo s problemi, od katerih rešitve zavisi njih individualni in narodni obstoj — potem se nam sami nudijo nekateri novi vidiki, ki morajo bistveno uravnati delo SAZ. Narod ni nikaka metafizična kategorija, ni nekakšno nadnaravno, nadsnovno občestvo duha in usode, ni apriorno dana, absolutna bitnost, temveč je povsem dejanska prirodna in zgodovinska skupnost živih ljudi, ki jih veže enotnost teritorija, jezika, ekonomskih in družbenih odnosov, določenih psihičnih posebnosti in kulture, ki rase iz vseh teh pogojev.

Slovenstvo je potemtakem docela stvarna, „tostranska“ realnost. Še več: spričo dejstva, da sta množinska in poglobljena predstavnik slovenskega naroda naš mali kmet in delavec, je dandanašnji slovenstvo — socialna realnost. In če naj že govorimo o slovenski bitnosti, katere najvišji umstveni izraz bi naj bila SAZ, je treba poudariti, da ni ta slovenska narodna bitnost nič drugega kakor konkretno življenje našega delovnega ljudstva v določenih časovnih in družbenih relacijah, naporno ubijanje slovenskega malega človeka sredi strašnih in ogromnih problemov sodobnega svetovnega dogajanja.

Tako nastaja SAZ v docela izrednih okoliščinah, v skrajno zviharjeni dobi in v sredini, v kakršnih niso zrasle podobne ustanove drugih narodov; in vsa ta dejstva ji kajpada morajo vtisniti svoj pečat. Konkretnost nalog, ki jih postavljata naša doba in naša sredina pred SAZ, je tolikanj pereča, da si bo morala ustvariti svoj poseben tip znanstvene akademije, da si bo morala načrtovati svojstven in izviren program, čigar glavna odlika mora biti kar največja gibljivost, neposredna življenjska uporabnost rezultatov njenega dela in najožja povezanost s sodobno problematiko slovenskega naroda. Poudarek vsega prizadevanja SAZ mora biti torej na znanstvenem delu tiste vrste, ki se kakorkoli stika s slovenskimi socialnimi, gospodarskimi, političnimi in kulturnimi vprašanji današnjih dni, ki prispeva svoj delež k dejanski rešitvi teh

vprašanj. SAZ se ne sme izmaličiti v zavod za abstraktno, katedersko, izolirano znanstveno proizvodnjo, ne sme nikdar pasti v okove kakšnega uniformiranega, oficialnega formalizma; še manj pa sme nuditi priložnost za malenkostna trenja, ne sme postati poprišče osebnih borb za sedeže, akademske naslove in njihove vnanje prilastke, kakor se to dogaja ponekod na zapadu. Takšna formalistična in zunanostna usmerjenost, ki je samó znak in dokaz kulturne otrplosti ustanove same in družbe, ki jo vzdržuje in hrani, bi neogibno morala že takoj spočetka vzbuditi pomisleke o upravičenosti takšne akademije in o naši kulturni zrelosti sploh.

Dosedanja izvajanja vsebujejo logične smernice, ki bo o njih morala razmišljati bodoča SAZ. Živimo v dobi, ko je tudi kultura bolj ali manj last onih družbenih plasti, ki kot gospodarji nad vsemi produkcijskimi silami človeštva vladaajo družbo ter si prilaščajo ne samó vse materialne, temveč prav tako vse kulturne vrednote. Slovenci ne spadamo med narode s številnim, razvitim in bogatim vélikim meščanstvom, nositelj naše narodnosti je delovno ljudstvo, sta naš kmet in delavec — in zagadatelj morata biti tudi prvo in najodločilnejše merilo vsega delovanja SAZ. Popolna, dosledna *demokratičnost* pa je dandanašnji edini okvir, v katerem se lahko SAZ uspešno izživlja in v katerem lahko nudi slovenskemu ljudstvu dejanske koristi. Naša akademija ne sme biti privilegij enega samega razreda ali celó zgolj številčno omejenih intelektualskih slojev, ampak mora biti njeno delovanje popularno v najboljšem pomenu besede. V današnji dobi skrajne socialne reakcije, ki so nje glavni predstavniki tisti fašizmi, katerih negativnost doživljamo prav Slovenci na najbrutalnejši in najbridkejši način, tisti fašizmi, ki so tudi znanost nasilno vklenili v aristokratsko in plutokratsko slepoto za stvarno družbeno življenje, jo zaslužjili, zastražili z bajoneti in jo docela odrezali od širokih ljudskih množic¹ (katerih duhovna zaostalost je za fašizme življenjski pogoj) — danes sta demokratičnost in popularnost vsega delovanja SAZ naš najneposrednejši narodni interes.

Kakor hranijo množice slovenskega delovnega ljudstva s svojim delom slovensko kulturo in dajejo življenjsko možnost tudi SAZ, tako mora biti le-tá globoko zasidrana v njihovem življenju in njega potrebah. Dejansko pa je to treba urediti tako, da skrbi SAZ prav posebno za tiste panoge duhovnega udejstvovanja, ki lahko konkretno kaj *prispevajo h*

¹ Po podatkih urada Društva narodov je po nastopu nacionalno-socialistične vladavine iz Nemčije zbežalo 1200 znanstvenikov, med njimi 311 medicincev, 234 zgodovinarjev in 169 kemikov.

kulturnemu dviganju naših najširših delovnih slojev. SAZ mora biti v trajni in aktivni zvezi s celotnim prosvetnim ustrojem od ljudskih šol pa do univerze in vseh neoficialnih kulturnih ustanov. Njena naloga je smotrna in enotna organizacija vsega slovenskega znanstvenega dela, poleg tega pa mora biti njena poglavitna težnja znanstveno delovanje, ki sega tudi čez ožje območje knjižnic, laboratorijev in povsem strokovnih publikacij; rezultati slovenske znanosti morajo biti dostopni čim večjemu delu slovenskega ljudstva, morajo čim prej, čim globlje in čim trajnejše vtrasti v kulturno last celotnega slovenskega naroda.

Naloga in dolžnost države je, da nudi SAZ gmotno zagotovitev in da stori zanjo vsaj toliko, kolikor je storila za beograjsko in zagrebško akademijo. Vendar pa bo uspešno delovanje SAZ predvsem izraz volje in pripravljenosti slovenskega naroda, da si vzdržuje takšno ustanovo in ji nenehno nudi vse pogoje za njen razvoj in napredek. Zategadelj je potreba tesne in aktivne zveze z ljudstvom utemeljena ne samo načelno, marveč je najočitnejša dejanska nujnost in jamstvo materialne trdnosti takšne znanstvene akademije na Slovenskem. Zato pa mora SAZ sama s svojim delom zainteresirati široke plasti našega naroda za važnost znanstvenega udejstvovanja in znanstvenih institucij sploh, če hoče v njem vzbuditi razumevanje in voljo, da jo podpira gmotno in moralno. Naša akademija mora znati prepričati slovensko ljudstvo, da je neobhodno potreben člen našega narodnega, kulturnega in socialnega življenja in razvoja, kajti samo potem bo tudi lahko upala na tisti stalni dotok novih kulturnih pobud in svežih delovnih moči, ki ga je pri nas vselej dajalo slovenski kulturi in slovenski znanosti domala izključno le naše preprosto ljudstvo. Le če bo SAZ uspešno sodelovala pri dviganju splošnega kulturnega (in nič manj takisto socialnega) nivoja slovenskega ljudstva — v skladu z njegovimi potrebami in z zahtevami dobe —, bo dosegla ono dejansko vzajemnost obojestranskih interesov in obojestranske zavesti, ki je prvo in najvažnejše zagotovilo njenega razvoja, ki je njena bistvena eksistenčna nujnost.

Pri nas je dosihmal veljalo v nekaterih intelektualskih krogih popolnoma zmotno in škodljivo, v jedru pa reakcionarno in snobistično prepričanje, da je znanstveno udejstvovanje zadeva in skrb maloštevilne narodne „elite“, nekakšne imaginarne skupinice samozvanih narodovih „izbrancev“. Posledica takega mišljenja in ravnanja pa je bilo zgolj dejstvo, da so ostale naše široke ljudske množice — razen v nekaterih izjemnih slučajih — v bistvu zmeraj hladne nasproti osnovnim slovenskim kulturnim potrebam in zahtevam, da so se dostikrat izživljale

na eni, slovenska znanost pa na drugi ploskvi. SAZ pa mora našemu ljudstvu praktično nuditi toliko, da mu bo njegova vsakdanja življenjska izkušnja nedvomno in otipljivo dokazala nujnost soudeležbe v borbi za ustanove, kakršna bi naj bila SAZ. Ne smemo sicer pričakovati tudi ob najugodnejših pogojih, ob najboljši volji in vsem prizadevanju, da bi se ti stiki utegnili približati absolutnim in idealnim možnostim, saj živimo v družbi, v kateri prevladujejo zaostali pojmi o kulturni izobrazbi in kjer delovne množice dejansko, ekonomsko nimajo priložnosti, da bi v kulturnem delu sodelovale in se uveljavile v maksimalni meri. Toda konkretna nuja narekuje bodoči SAZ, da se skuša ljudstvu vendarle približati do skrajnih možnih mejá, prav omenjene negativne okoliščine terjajo še doslednejše upoštevanje demokratičnega načela in stvarno ravnanje po njem. Kot dejanska nositelja materialne in družbene osnove slovenske kulture imata naš kmet in naš delavec polno pravico, da zahtevata tudi zase plodove slovenskega znanstvenega delovanja — kakor imata pravico, zahtevati vsa potrebna gmotna življenjska sredstva. Zato je važno, da se že ob prvem sestavu SAZ ustvarijo vse možnosti, da se bo njeno udejstvovanje lahko izživljalo v navedenih smereh.

STOJIMO pred dogodkom, čigar velikanske pomembnosti se moramo zavedati do vseh dejanskih posledic. Rojstvo ustanove, kakršna bi naj bila SAZ, lahko pomeni včasih le bolj ali manj formalno dejanje, toda pod določenimi pogoji postane tak dogodek v zgodovini kakega naroda mejnik. Ti pogoji so konkretna dejstva sodobne socialne stvarnosti, so neizpremenljivi in neizprosni zakoni zgodovinskega dogajanja, sredi katerega živi slovenski narod in se bije za svojo prihodnost. Če bodoča Slovenska Akademija Znanosti, do katere bomo Slovenci navsezadnje prišli z zaostankom dveh stoletij, noče biti zgolj mrtvo-rojeno dete naše družbene in narodnostne zaostalosti, če noče biti le novo potrdilo našega stoletnega kulturnega mrtvila in naše nemoči, da sami dejansko posežemo v zgodovinsko premikanje dogodkov in stvari, ki uravnavajo naš razvoj — se ta naša najvišja znanstvena ustanova ne bo mogla izogniti problemom, ki dandanašnji vise nad vsem svetom, ki se težko in odločilno odražajo v usodi slovenskega naroda in ki v vsej svoji nedvomnosti pronicajo skozi sleherno človeško dejanje. Odgovor na ta osnovna vprašanja pa je takisto v primeru Slovenske Akademije Znanosti en sam.